

ระบบอภิบาลกับการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ในประเทศไทย

ชมนุช หุ่นาค¹

บทคัดย่อ

สิ่งที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติ ปราศจากการปรุงแต่ง สิ่งที่มีคุณค่าอย่างแท้จริง รากเหง้า อัตลักษณ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นของบรรพบุรุษที่สืบทอดกันมาสามารถเรียกได้ว่า “เป็นของจริง” ในทางกลับกัน สารเคมี สิ่งที่เกิดจากธรรมชาติ ได้สร้างอันตรายและหายนะอย่างมหาศาล ไม่ว่าจะเป็นอันตรายต่อสุขภาพ ร่างกายของผู้ผลิตและผู้บริโภค สิ่งเหล่านี้ได้ทำลายความหลากหลาย และความสมดุลของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม วิถีความเป็นเกษตรกรแบบดั้งเดิม การปลูกพืชเชิงเดี่ยว การใช้สารเคมีภายใต้ความเชื่อแบบทุนนิยม ได้ชี้ให้เห็นแล้วว่า แนวทางดังกล่าวไม่ได้ช่วยให้เกษตรกรมีเศรษฐกิจที่ดีขึ้นจริง แต่ในทางตรงกันข้ามกลับทำให้ยากจน เป็นหนี้เป็นสิน ดังนั้น เกษตรอินทรีย์จึงเป็นคำตอบหรือทางออกหนึ่งที่เกษตรกรไทยจะสามารถทำได้ เพื่อกลับไปสู่ความเป็นธรรมชาติ ความพอเพียง และพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน ด้วยรูปแบบระบบอภิบาลในการจัดการผลิตผลเกษตรอินทรีย์ที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน ท้องถิ่น

ทั้งนี้ เกษตรอินทรีย์ที่สามารถเป็นทางเลือก ทางรอดของเกษตรกรไทย ควรมีรูปแบบของระบบอภิบาลในการจัดการผลิตผลเกษตรอินทรีย์ ที่ประกอบด้วย 1) ระบบอภิบาลแบบจัดการตนเองโดยการมีส่วนร่วมของเครือข่ายหลายระดับ 2) ระบบอภิบาลโดยธรรม 3) ระบบอภิบาลที่มีความกลมกลืนกับธรรมชาติ และเหมาะสมกับบริบทของชุมชน ท้องถิ่น และ 4) ระบบอภิบาลโดยเกษตรกรเป็นผู้ประกอบการในการทำเกษตรอินทรีย์

นอกจากนั้นระบบอภิบาลดังกล่าวควรมีองค์ประกอบ อื่นๆ รวมด้วย ได้แก่ 1) การพัฒนาระบบโลจิสติกส์ มีการขนส่งสินค้าเกษตรอินทรีย์ ทำอย่างไรเมื่อเก็บผลผลิตมาแล้ว สามารถที่จะยืดอายุผลผลิตให้ยาวนานขึ้น หรือไปถึงผู้บริโภคแล้วบอบช้ำ เสียหายน้อยที่สุด 2) รัฐ และภาคส่วนที่เกี่ยวข้องควรจัดสรรที่ดินทำกินให้แก่คนยากจน และเกษตรกรทั่วไปได้ทำเกษตรอินทรีย์ เพื่อความยั่งยืนของอาชีพเกษตรกรรม และคุณภาพชีวิต รายได้ที่สูงขึ้นของเกษตรกร 3) นโยบายของรัฐที่เกี่ยวข้องกับเกษตรอินทรีย์ต้องนำไปสู่การปฏิบัติจริง ไม่ใช่เพียงเขียนไว้เป็นตัวหนังสือเท่านั้น รวมถึง 4) รัฐควรสร้างคุณค่าจากการที่ประเทศไทยเป็นครัวของโลก และมีจุดเด่นอีกหลายประการ เช่น คนไทยมีจิตใจดี โอบอ้อมอารี ยิ้มง่าย และมีประเพณี วัฒนธรรมอันดีงาม ประกอบกับมีทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ และสวยงาม รวมถึงมีที่ตั้งของประเทศที่ดีเลิศ มีการคมนาคมขนส่งที่สะดวกสบาย ตลอดจนมีนักท่องเที่ยวเข้ามาในประเทศไทยเป็นจำนวนมากในแต่ละปี ดังนั้น เครือข่ายภาคส่วนต่าง ๆ ควรร่วมมือกันพัฒนาให้ชุมชน ท้องถิ่นเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรอินทรีย์ เช่น ประยุกต์ให้เป็นบูติก กล่าวคือ กิจกรรมมีขนาดปานกลาง เหมาะสม สินค้าหรือบริการสามารถขายได้ราคา เพราะเน้นคุณภาพ อาศัยความพิถีพิถัน

¹ อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต และรัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต วิทยาลัยนวัตกรรมการจัดการ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี อีเมล: chompoonuch7229@gmail.com โทร : 02 441 6067

ใส่ใจรายละเอียด ให้ชุมชนท้องถิ่นได้จัดการตนเองในทุกกระบวนการ โดยมีเครือข่ายภาคส่วนอื่นที่มีความเชี่ยวชาญเข้ามาช่วยส่งเสริม สนับสนุน เพื่อสร้างรายได้ และความมั่นคงของเศรษฐกิจระดับฐานรากให้เข้มแข็ง อันจะนำไปสู่การพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนของชุมชน ท้องถิ่น

คำสำคัญ : 1. เกษตรอินทรีย์ 2. ระบบอภิบาล 3. การพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน

Governance with organic agriculture development in Thailand

Chompoonuch Hunnak²

Abstract

Something which is derived from nature, no artificial contamination, it is an identity a wisdom from ancestors which is continued to do and to be called “authenticity”. By contrast, impurity and toxic chemical are different from the nature. It can harm producer and consumer’s health. It disrupts the balance of the natural resource and environment. The authentic agriculture gradually disappeared. It turns out that a monoculture emerge instead. It is obvious that exploiting such chemical substances under the capitalism practice in the agriculture cannot improve farmers’ economic status, well-being and debt unceasingly. Thus, the organic agriculture can be for the pathway of improving Thai farmers and become the answer or natural sustainability. This can promote Thai farmers to be sustainable and self-reliance from the organic agriculture product management governance which can be suitable for the community context.

Therefore, the organic agriculture approach can be a choice for the better life of the Thai Farmers. This approach consists of: 1) a self-governance-the collaboration of the various level; 2) a good governance; 3) a natural governance was suitable for the community context; and 4) agricultural governance being the organic agriculture entrepreneur.

This approach should incorporate these features, namely 1) a development of a logistic system and an organic product transportation in order to keep the quality of products a long time; 2) public organization involving land management for the poor and farmers in order to do the organic agriculture for sustainability; 3) promoting authentic organic agriculture policy; 4) the urging Thai Government to promote Thailand as the world kitchen as Thailand inherit numerous unique and positive attributes. Each year, there are many tourists to travel in Thailand, so public organization networks should cooperate to develop the community and rural area to be the organic agricultural tourist attractions such as to arrange the boutique – a small building, cheap price products, best quality products and the people in the community can manage and do themselves but it should have the supporters from the specialists of Public Organization Network to support to increase the outcome for the sustainment and firm in the economy of community and people.

Keywords: 1. Organic agriculture 2. Governance 3. Sustainable self-reliance

² Lecturer, Master of Public Administration and Doctor of Public Administration Program, Collage of Innovation Management, Rajamangala University of Technology Rattanakosin, Nakhon Pathom, Thailand. Email address: chompoonuch7229@gmail.com
Tel: 02 441 6067

บทนำ

ประเทศไทยมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคการเกษตร มีผลิตผลทางการเกษตรนานาชนิดตลอดทุกฤดูกาล เรียกได้ว่า เราโชคดีที่มีข้าวอยู่นานนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และคำกล่าวที่รับรู้กันทั่วไป คือ “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” ดังนั้น ภาคการเกษตรจึงเป็นส่วนสำคัญยิ่งในการขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจของประเทศ และมีดีอื่น ๆ ในขณะเดียวกันยังเป็นการช่วยส่งเสริม รักษาให้ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิต รวมถึงอัตลักษณ์ความเป็นไทยยังคงอยู่ อันจะนำไปสู่ความเจริญก้าวหน้าของประเทศในภาพรวม ดังพระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร และอนุปริญญาบัตร ณ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อวันที่ 3 กรกฎาคม 2507 ที่ว่า (Kasetsart University, 1996)

“เศรษฐกิจของเรายังขึ้นอยู่กับภาคการเกษตรแต่ไหนแต่ไรแล้ว รายได้ของประเทศที่ได้มาจากการสร้างความเจริญต่าง ๆ เป็นรายได้จากการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ จึงอาจกล่าวได้ว่า ความเจริญของประเทศต้องอาศัยความเจริญของการเกษตรเป็นสำคัญ และงานทุก ๆ ฝ่ายจะดำเนินก้าวหน้าไปได้ก็เพราะการเกษตรของเราเจริญ”

ในมุมมองกลับกัน สภาพการณ์ของผลิตผลทางการเกษตรในปัจจุบัน พบว่า ราคาผลิตผลทางการเกษตรตกต่ำ ผลที่ได้ไม่คุ้มกับต้นทุน และยังคงเป็นหนี้เป็นสิน เกษตรกรจำนวนมากไม่สามารถรักษาพื้นที่ที่เป็นมรดกตกทอดมาแต่รุ่นปู่ย่าตายายได้ ต้องขายที่ให้นายทุน เพื่อนำเงินไปใช้หนี้ที่เกิดจากการทำการเกษตร ประกอบกับสภาพอากาศแปรปรวน ร้อนจัด ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล บางครั้งแห้งแล้ง บางครั้งน้ำท่วมหนัก รวมถึงคนรุ่นใหม่หันมาไม่นิยมทำการเกษตร ทำให้คนในภาคการเกษตรขณะนี้ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ ตลอดจนมีการใช้สารเคมี วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่เป็นเครื่องทุ่นแรง ส่งผลให้ภาพรวมของผลิตผลทางการเกษตรหลาย ๆ ชนิดประสบปัญหาตั้งแต่การปลูก บำรุงรักษา การผลิต กระบวนการในการบำรุง ดูแล ไปจนถึงการเก็บเกี่ยว และการตลาด หรืออาจกล่าวได้ว่า ประสบปัญหาทั้งต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ

อีกด้านหนึ่ง เมื่อพิจารณาแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในระยะแรก ๆ พบว่า มุ่งเน้นไปที่การเพิ่มปริมาณการผลิตและการส่งออก เร่งรัดการส่งออกผลิตผลทางการเกษตร ลดต้นทุนการผลิต โดยมองการเกษตรในฐานะที่สามารถช่วยพยุงฐานะเศรษฐกิจของประเทศ ตลอดจนช่วยรักษาอัตราการค้าปลีกโตทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม นโยบายด้านยกระดับรายได้ในอดีต รัฐบาลกลับไม่เคยให้ความสำคัญ อีกทั้งไม่เคยมีปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับใดมาก่อน ฟังมาให้ความสำคัญในช่วงปลายแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สี่ (Thongpan, 1993: 150-152)

ส่วนช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ห้าถึงสิบเอ็ด สภาพการณ์ของภาคการเกษตรมีลักษณะดังนี้ (Office of The National Economic and Social Development Board, 2016)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ห้า ชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาประเทศได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความเป็นสังคมเกษตร ดังจะเห็นได้จากผลผลิตและรายได้จากการเกษตรยังครองความสำคัญอันดับสูงสุด คือ เป็นสัดส่วนถึงร้อยละ 25 ของผลผลิตรวมทั้งประเทศ การจ้างแรงงานมีถึง 15.6 ล้านคน หรือประมาณร้อยละ 70 ของแรงงานทั้งประเทศ และการส่งผลิตผลทางการเกษตรออกไปจำหน่ายต่างประเทศทำรายได้ถึงร้อยละ 60 ของรายได้จากการส่งออกของไทยทั้งหมด ทั้งนี้ ลักษณะเด่นของการทำการเกษตรในช่วงนั้น (ปี พ.ศ. 2525-2529) คือ มีการกระจายการผลิตไปสู่พืชเศรษฐกิจใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นหลายชนิด เพื่อสนองความต้องการของตลาดโลก และตลาดภายใน รวมถึงอาศัยการขยายพื้นที่เพาะปลูกเป็นปัจจัยหลักในการขยายการผลิต อีกทั้งการขยาย

บริการพื้นฐานของรัฐ ในช่วงสี่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ผ่านมา มีส่วนช่วยในการขยายผลผลิตด้านการเกษตรของประเทศไปพอสมควร ไม่ว่าจะเป็นถนน ระบบชลประทาน แต่การเกษตรได้ประสบปัญหาและข้อจำกัดของทรัพยากรที่ดิน แหล่งน้ำ และป่าไม้ที่ถูกนำมาใช้อย่างสิ้นเปลืองและขาดการอนุรักษ์ จึงทำให้ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมลง

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่หก มองว่า ภาคเกษตรกรรมยังมีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจไทย ในแง่ของการเป็นฐานรองรับการจ้างงานถึงร้อยละ 64 ของการจ้างงานรวมทั้งประเทศ ในอีกด้านหนึ่ง โครงสร้างการผลิตภาคเกษตรกรรมมีการกระจายตัวที่ดีขึ้น จากสินค้าเกษตรดั้งเดิมไปสู่สินค้าที่มีมูลค่าสูงขึ้น เนื่องจากการนำเอาการจัดการธุรกิจเกษตรสมัยใหม่ ตลอดจนมีการนำระบบการจัดการของการผลิตให้เชื่อมโยงกับอุตสาหกรรมแปรรูปเกษตรในลักษณะครบวงจรมากขึ้น อีกทั้งมีการขยายขอบเขตการพัฒนาครอบคลุมมากขึ้นกว่าที่ได้ดำเนินการมาในแผนก่อนหน้านี้ ทั้งในเรื่องของการสร้างโอกาสในการเพิ่มผลผลิต และรายได้ โดยได้กำหนดให้การเร่งรัดพัฒนาปัจจัยขั้นพื้นฐานทางด้านการผลิตและการตลาด เน้นที่ทรัพยากรธรรมชาติที่ดิน แหล่งน้ำ รวมถึงพัฒนาสถาบันเกษตรกร ในมุมมองกลับกัน แม้ว่าการผลิตภาคเกษตรกรรมจะมีการกระจายชนิดของสินค้ามากกว่า 400 ชนิด แต่ยังมีขนาดเล็กจึงยังไม่สนับสนุนการส่งออกเท่าที่ควร การส่งออกสินค้าเกษตรส่วนใหญ่มีเพียงสินค้าเกษตรหลักดั้งเดิม ได้แก่ ข้าว มันสำปะหลัง ยางพารา และข้าวโพด ในขณะที่การส่งออกพืชไร่อื่น ๆ ผักและผลไม้ยังคงมีมูลค่าต่ำ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่เจ็ด เน้นปรับโครงสร้างการผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดและการพัฒนาอุตสาหกรรมการแปรรูปสินค้าเกษตร รวมทั้งการยกระดับการใช้เทคโนโลยีด้านการเกษตรมาช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตให้สูงขึ้น โดยแนวทางการดำเนินงาน ได้แก่ การวางแผนการใช้ที่ดินและน้ำอย่างมีประสิทธิภาพ สนับสนุนการใช้ปุ๋ยเคมีที่มีคุณภาพ สนับสนุนการใช้สารเคมีที่ถูกวิธี และลดการใช้สารเคมีในอนาคต รวมถึงการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและการใช้เครื่องจักรกลเกษตร ตลอดจนสนับสนุนเรื่องธุรกิจการเกษตร โดยรัฐเป็นตัวกลางเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มเกษตรกรกับนักธุรกิจการเกษตรให้มีโอกาสทำธุรกิจการเกษตรแบบตลาด ขอตกลง และร่วมลงทุนในอุตสาหกรรมการเกษตร ทั้งด้านการขยายธุรกิจและประเภทสินค้าให้มากขึ้น เป็นต้น แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่แปด ให้ความสำคัญกับการปรับปรุงบทบาทของภาครัฐเพื่อสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชน ในขณะเดียวกันได้เน้นส่งเสริมการเกษตรแบบยั่งยืนในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ เกษตรผสมผสาน วนเกษตร เกษตรทฤษฎีใหม่ ภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เกษตรธรรมชาติ และเกษตรอินทรีย์

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่เก้า ยึด “คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา” ในทุกมิติ อย่างเป็นองค์รวม เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกระดับทุกชั้นตอน โดยยึดหลักร่วมกันคิด ร่วมกันทำ และร่วมกันรับผิดชอบในลักษณะเป็นเครือข่ายการพัฒนา และเชื่อว่า จุดแข็งของประเทศ คือ ฐานการผลิตการเกษตรที่หลากหลาย มีศักยภาพเป็นแหล่งผลิตอาหารของโลก ทั้งนี้ มีการพัฒนากลไกในการเพิ่มผลผลิต ทั้งการพัฒนาเครือข่ายประสานความร่วมมือภาครัฐ เอกชน และประชาชนควบคู่ไปกับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในด้านต่าง ๆ รวมถึงพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน วิสาหกิจต่าง ๆ ในชุมชน

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบ เชื่อว่า ที่มาของการพัฒนาที่ไม่สมดุลและไม่ยั่งยืน เกิดจากการใช้ยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศตลอดเวลากว่าสี่ทศวรรษที่ผ่านมา ที่ได้ให้ความสำคัญกับแนวคิดเศรษฐกิจเสรีนิยม หรือเศรษฐกิจทุนนิยมที่มุ่งพัฒนา เพื่อสร้างความมั่งคั่งและรายได้มาสู่ประเทศเป็นหลัก และ

ใช้การเติบโตของรายได้ต่อหัวเป็นเครื่องมือวัดผลสำเร็จของการพัฒนา ทำให้แผนฉบับนี้เน้นที่แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบกับเน้นกระบวนการสร้างชุมชนเข้มแข็งด้วยการส่งเสริมการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำ ในรูปแบบที่หลากหลายของทั้งภาครัฐ เอกชน และประชาสังคม เพื่อความมั่นคงของภาคเศรษฐกิจท้องถิ่นและชุมชน

สุดท้าย แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบเอ็ด มุ่งสร้างความเข้มแข็งภาคเกษตร ความมั่นคงของอาหาร ถึงแม้บทบาทภาคเกษตรเริ่มลดลง แต่ยังเป็นฐานการผลิตที่สำคัญของประเทศ โดยปัจจุบันมีพื้นที่ทำการเกษตร ร้อยละ 40 ของพื้นที่ทั้งประเทศ ครั้วเรือนเกษตรกร 6.9 ล้านครั้วเรือน ดังนั้น แผนฉบับนี้จึงให้ความสำคัญกับการผลิตสินค้าเกษตร อาหาร และพลังงานที่มีมูลค่าเพิ่ม มีคุณภาพ มาตรฐานปลอดภัย เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และมีปริมาณเพียงพอกับความต้องการของตลาดในระดับราคาที่เหมาะสม และเป็นธรรม พัฒนาคุณภาพชีวิต เสริมสร้างความมั่นคงในอาชีพ รายได้เกษตรกรให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืน รวมทั้งสนับสนุนครัวเรือน องค์กรเกษตรกรให้มีความเข้มแข็งสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนด้วยระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ตลอดจนส่งเสริมชุมชนและเกษตรกรให้มีส่วนร่วมในการสนับสนุนความมั่นคงด้านอาหาร อีกทั้งสามารถพึ่งพาตนเองได้

จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติข้างต้น ชี้ให้เห็นว่า แนวทางการพัฒนาภาคการเกษตรในระยะแรก ที่สนับสนุนการใช้ปุ๋ยเคมีที่มีคุณภาพ สนับสนุนการใช้สารเคมีที่ถูกต้อง รวมถึงลดการใช้สารเคมีในขนาดเท่าที่จำเป็น ต่อมาระยะหลังมุ่งไปที่การสร้างการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน และประชาสังคม โดยมีการลดบทบาทของรัฐตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่แปด ขณะเดียวกันได้ให้ความสำคัญกับการทำเกษตรแบบยั่งยืน เพื่อนำไปสู่ชุมชนเข้มแข็ง สามารถพึ่งพาตนเองได้ มีการรวมตัวร่วมคิด ร่วมทำในรูปแบบที่หลากหลาย และเกิดความมั่นคงด้านอาหารในอนาคต

นอกจากแนวทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติระยะหลังจะเน้นพัฒนาภาคการเกษตรกลไก เครือข่ายในการจัดการผลิตผลทางการเกษตรแล้ว สิ่งที่น่าเป็นต้นทุน หรือปัจจัยเกื้อหนุนในการพัฒนาภาคการเกษตรอีกส่วนหนึ่ง คือ ทำเลที่ตั้งที่ดีของประเทศไทย ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว เมืองหลวงอยู่ติดแม่น้ำ เมืองสำคัญ ๆ อยู่ติดทะเล จึงเอื้ออำนวยต่อการติดต่อทางการค้าขาย การเจริญสัมพันธไมตรี ซึ่งประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการค้าในสมัยกรุงศรีอยุธยา และรุ่งเรืองมากช่วงรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ที่ได้เชื่อมโยงค้าขายกับทั้งจีน อินเดีย ญี่ปุ่น มลายู และเปอร์เซีย เป็นต้น ประกอบกับประเทศไทยโชคดีอย่างยิ่งที่มีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนทั้งชาติ และทรงส่งเสริมเรื่องการเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระราชดำริเกี่ยวกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การที่สามารถอยู่ได้ด้วยตนเองอย่างไม่ต้องรบกวน ไม่ต้องพึ่งพาผู้อื่น

ขณะเดียวกันอีกปัจจัยหนึ่งที่เอื้อต่อการปลูกผลิตผลเกษตรอินทรีย์ คือ การเปิดประชาคมอาเซียน การให้ความสำคัญและหาช่องทางทางการตลาดจากประเทศเพื่อนบ้าน เพราะข้อเท็จจริงอย่างหนึ่งที่ไม่อาจปฏิเสธได้ คือ ปัญหาในประเทศแก้ไขได้โดยปัจจัยภายนอกประเทศ เช่น ประเทศไทยมีความสัมพันธ์อันดีกับประเทศจีนมาอย่างช้านาน ฉะนั้นจึงนับเป็นโอกาสที่ดีที่จะสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การค้า การคมนาคม รวมถึงด้านเทคโนโลยีกับประเทศจีนในแถบภาคเหนือและภาคอีสานของประเทศไทย ส่วนภาคใต้มองไปยังอ่าวไทย และมหาสมุทรอินเดีย เพื่อให้ประเทศไทยกลายเป็นศูนย์กลางทั้งอาเซียนเหนือและอาเซียนใต้

อีกด้านหนึ่ง คนทั่วโลกรักสุขภาพกันมากขึ้น กระแสรักสุขภาพไม่ได้เกิดขึ้นเพียงในประเทศไทยเท่านั้น แต่กำลังเป็นกระแสไปทั่วโลก ผู้บริโภคเริ่มหันหาสิ่งที่ดีที่สุดในสำหรับสุขภาพ การเลือกอาหารที่ผลิตจากเกษตร

อินทรีจึงเป็นหนึ่งในทางเลือกที่น่าสนใจ และส่งผลให้อุตสาหกรรมอาหารเกษตรอินทรีย์มีอัตราการเติบโตสูงที่สุดในโลก

สถาบันการวิจัยเกษตรอินทรีย์ (FIBL) ได้ร่วมมือกับสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (IFOAM) จัดทำรายงานเกี่ยวกับแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของเกษตรอินทรีย์ว่า จำนวนการผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์มีอัตราเพิ่มสูงขึ้นในประเทศอุตสาหกรรม โดยผู้ผลิตเกษตรอินทรีย์มากถึง 2.3 ล้านรายทั่วโลก และมีการผลิตในทวีปเอเชียถึง ร้อยละ 40 ตามด้วย แอฟริกาที่มีจำนวน ร้อยละ 26 และลาตินอเมริกา ร้อยละ 17 ประเทศที่มีการผลิตเกษตรอินทรีย์มากที่สุด คือ ประเทศอินเดียโดยมีจำนวนผู้ผลิตสูงถึง 650,000 ราย ตามด้วยยูกันดา จำนวน 190,522 ราย และเม็กซิโกจำนวน 169,703 ราย สำหรับประเทศที่มีการบริโภคเกษตรอินทรีย์รายใหญ่ที่สุดในโลก คือ อเมริกาเหนือและยุโรป โดยส่วนมากผลิตภัณฑ์เกษตรอินทรีย์ที่มีการบริโภคในทวีปดังกล่าวจะเป็นผลิตภัณฑ์ที่ต้องนำเข้าจากภูมิภาคอื่น เช่น เอเชีย ลาตินอเมริกาและ แอฟริกา เนื่องจากมีความต้องการของผู้บริโภคสูง (Smart SME Channel, 2016)

จากสภาวะการผลิตผลทางการเกษตรโดยภาพรวม นโยบายภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับภาคการเกษตร ภูมิศาสตร์ ภูมิประเทศที่ดี ความอุดมสมบูรณ์ และความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การเปิดประชาคมอาเซียน ประกอบกับกระแสรักสุขภาพของคนทั่วโลก ทำให้สินค้าเกษตรอินทรีย์เป็นสิ่งที่ต้องการของตลาดเป็นอย่างมาก หรืออาจกล่าวได้ว่า เกษตรอินทรีย์เป็นทางเลือก ทางรอดหนทางหนึ่งที่สำคัญของภาคการเกษตรในประเทศไทย เพื่อลบความเชื่อที่ว่า การทำการเกษตร เป็นชาวสวน ชาวนา ชาวไร่มีแต่จะยากจนต้องเป็นหนี้เป็นสิน ในอีกด้านหนึ่งเป็นเรื่องที่น่าคิดว่า แนวทางใดที่จะนำไปสู่การพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนของเกษตรกรที่ผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์

แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับระบบอภิบาล

แนวคิดระบบอภิบาล (governance) โรดส์ (Rhodes) มองว่า ระบบอภิบาลเป็นการเปลี่ยนความหมายมาจากการปกครอง (government) เป็นกระบวนการใหม่ของการบริหาร หรือเป็นการเปลี่ยนเงื่อนไขของกฎเกณฑ์หรือวิธีการใหม่โดยสังคมเป็นผู้บริหาร (Rhodes, 1996: 652) รัฐไม่ใช่ศูนย์กลางของการบริหารเพียงลำพังอีกต่อไป ดังนั้น Rhodes จึงให้ความหมายของระบบอภิบาลไว้ว่า การที่ไม่มีศูนย์กลางเพียงหนึ่งเดียว แต่มีหลายศูนย์กลาง และไม่มีผู้ใดมีอำนาจสูงสุดเหนือผู้อื่น (Rhodes, 1997: 109) ซึ่งสอดคล้องกับ รอยซีแลนด์ ที่มองว่า ระบบอภิบาล คือ การที่สังคมเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการบริหาร (Roiseland, 2011: 880)

ทั้งนี้ Rhodes ได้ให้นิยามของคำว่า governance ไว้ 6 ประการ ได้แก่ 1) การลดขนาดของรัฐ (the minimal state) คือ การใช้กลไกตลาด หรือกึ่งตลาดในการส่งมอบบริการสาธารณะ (public services) การที่ขนาดของรัฐลดลงโดยการเปลี่ยนเป็นภาคเอกชน (privatization) 2) บรรษัทภิบาล (corporate governance) คือ ระบบในการกำกับและควบคุมองค์การ (directed and controlled) ให้มีความพร้อมรับผิด การเปิดเผย โปร่งใส ไม่ปกปิดข้อมูลข่าวสาร ความซื่อสัตย์ ตรงไปตรงมา (integrity or straight forward) และความรับผิดชอบต่อการกระทำ (accountability) 3) การจัดการภาครัฐแนวใหม่ (the new public management) มีที่มาจาก 2 แนวคิด ได้แก่ การจัดการนิยม (managerialism) กล่าวคือ การนำเอาวิธีการจัดการของภาคเอกชนมาใช้ในภาครัฐ โดยเน้นการจัดการแบบมืออาชีพ มีมาตรฐาน มีการประเมินผลงาน ให้มีความสำคัญกับความคุ้มค่าของเงินที่จ่ายไป และความใกล้ชิดกับลูกค้า ส่วนเศรษฐศาสตร์เชิงสถาบันแนวใหม่ (the new institutional economics)

เป็นการนำเอาโครงสร้างแรงจูงใจ (incentive structures) เช่น การแข่งขันแบบตลาด มาใช้ในการจัดหาบริการสาธารณะ แทนระบบราชการ มีการทำสัญญากับภายนอก ใช้กลไกกึ่งตลาดและทางเลือกของลูกค้า 4) ธรรมาภิบาล (good governance) เป็นแนวคิดที่แพร่หลาย รู้จักกันอย่างกว้างขวางเนื่องจากธนาคารโลก (World Bank) ได้กำหนดเงื่อนไขให้รัฐบาลในประเทศโลกที่สาม (Third World countries) ปฏิบัติในการขอกู้ยืมเงิน โดยมุ่งหวังว่าแนวความคิดดังกล่าวจะช่วยให้เกิดการปฏิรูปภาครัฐ (government reform) และจัดบริการสาธารณะให้กับประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ (efficient public service) ประกอบกับมีระบบศาลที่เป็นอิสระ (independent judicial system) ใช้หลักกฎหมายเป็นกรอบในการปฏิบัติตามสัญญา และพร้อมรับผิดชอบในทางการบริหาร รวมถึงมีผู้ตรวจสอบที่เป็นอิสระจากรัฐ ตลอดจนเคารพในกฎหมายและหลักสิทธิมนุษยชน 5) ระบบสังคมไซเบอร์ (socio-cybernetic governance) คือ แบบแผน หรือโครงสร้างของสังคมการเมือง (socio-political system) ซึ่งปฏิสัมพันธ์ของตัวแสดงที่เกี่ยวข้องทั้งหมดก่อให้เกิดผล หรือผลลัพธ์ โดยตัวแสดงประกอบด้วยกลุ่มคนหลากหลายฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นรัฐบาลท้องถิ่น ภาคอาชีวศึกษา ภาคเอกชน และภาคส่วนต่าง ๆ มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และ 6) เครือข่าย (network) ประกอบด้วย รัฐบาลท้องถิ่น ภาคอาชีวศึกษา และภาคเอกชน เป็นต้น ที่มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ทั้งความรู้ ข้อมูลข่าวสาร โดยมีเป้าหมายเพื่อแก้ไขปัญหาได้ปัญหาหนึ่ง หรือหลายปัญหาที่มีความซับซ้อน และมีความหลากหลาย (Rhodes, 1996: 653-658)

ขณะที่รูปแบบของระบบอภิบาล คูยแมน (Kooiman, 2003: 79-130) ได้นำเสนอไว้ 3 รูปแบบ ได้แก่

1) อภิบาลแบบจัดการตนเอง (self-governance) หมายถึง ความสามารถของสังคมที่จะริเริ่มจัดการตนเองอย่างมีอิสระ (autonomously) เสมือนเป็นพลเมืองที่ตื่นรู้ไม่นิ่งเฉย เพื่อนำไปสู่การตอบสนองความต้องการ และแก้ไขปัญหาที่กลุ่มตนเองเผชิญอยู่ ขณะเดียวกัน ชี้ให้เห็นว่า แนวโน้มการบริหารงานของรัฐได้ลดการควบคุมดูแล สั่งการอย่างเคร่งครัด โดยลดการใช้กฎเกณฑ์ ระเบียบต่างๆ กล่าวคือ รัฐเปลี่ยนผันตนเองไปเป็นผู้สนับสนุน นำทาง และดูแลอยู่ห่าง ๆ (steering at a distance) ซึ่งจุดประกาย หรือที่มาของแนวคิดนี้ คือ “การสร้างตนเอง” (autopoiesis) โดยมีความหมายคล้ายคลึงกับคำว่า “การผลิตตนเอง” (self-production) ซึ่งพัฒนามาจากระบบของสิ่งมีชีวิต (living systems) ของนักชีววิทยา (biologists) ที่เน้นการผลิตโดยลดการพึ่งพาจากสิ่งแวดล้อม และหันมาให้ความสำคัญกับการจัดการตนเองอย่างมีคุณภาพ ใช้ความสามารถ ความเป็นมืออาชีพ ประกอบกับทักษะและความรู้ต่างๆ อย่างหลากหลาย

2) อภิบาลแบบร่วมมือกัน (co-governance) สอดคล้องกับแนวคิดความร่วมมือ (collaboration) และแนวคิดการดำเนินงานร่วมกัน (co-operation) แต่ความร่วมมือจะมีความเป็นทางน้อยกว่าการดำเนินงานร่วมกัน ซึ่งรูปแบบดังกล่าวเป็นการจัดปฏิสัมพันธ์ การเกื้อกูลกัน อันจะนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายในการดำเนินงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของสังคมการเมือง ทั้งนี้รูปแบบการบริหารที่ใช้เป็นไปในแนวนราบ (horizontal) มีการประสานงาน การสื่อสารระหว่างตัวแสดง หรือร่วมกันดำเนินงาน โดยไม่อาศัยความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจ ไม่มีการควบคุมจากตัวแสดงในส่วนกลาง หรือผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่า

3) อภิบาลแบบการปกครองตามลำดับชั้น (hierarchical governance) มีลักษณะแบบระบบราชการ (bureaucratic) หรือระบบตามลำดับชั้น (hierarchical) ที่มีกระบวนการควบคุม ความสัมพันธ์ในลักษณะผู้นำกับผู้ตาม โดยผู้นำมีอำนาจเหนือผู้ตาม ใช้รูปแบบการบริหารแบบบนลงล่าง (top-down) คือ มีผู้นำเป็นผู้กำหนดทิศทางและการควบคุมเชิงเดียว รวมถึงการทำงานในแนวดิ่ง (vertical) อีกทั้งมีความเป็นทางการ (formalized) ดังนั้น จุดเน้นในการวิเคราะห์ระบบอภิบาลรูปแบบนี้ คือ การนำทาง (steering) และการควบคุม (control)

ส่วน Provan and Kennis (2007: 233-236) ได้จำแนกรูปแบบอภิบาลเครือข่ายไว้ 3 รูปแบบ ดังนี้

1) การร่วมกันบริหารเครือข่าย หรือการบริหารเครือข่ายแบบมีส่วนร่วม (participant-governed networks) กล่าวคือ สมาชิกในเครือข่ายมีส่วนร่วมในการบริหารและการดำเนินงานต่าง ๆ ซึ่งภาพลักษณ์ที่เกิดขึ้นของการบริหารรูปแบบนี้ คือ มีการกระจายอำนาจสูงมาก สมาชิกมีความสัมพันธ์ในทางที่ดีต่อกัน ไม่มีใครด้อยกว่าใคร หรือไม่เกิดความเหลื่อมล้ำ ทุกคนเท่าเทียมกันในทางกระบวนการบริหาร ซึ่งอาจเรียกเครือข่ายรูปแบบนี้ว่า การมีส่วนร่วมในการบริหาร (shared participant governance) โดยส่วนใหญ่มักเป็นเครือข่ายที่มีขนาดเล็ก มีสมาชิกจำนวนไม่มากนัก และแต่ละคนเป็นอิสระต่อกัน ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นเป็นไปในลักษณะแนวราบ รวมถึงมีอำนาจในองค์กรเท่าเทียมกัน

2) การบริหารเครือข่ายแบบมีองค์กรผู้นำ (lead organization-governed networks) เครือข่ายรูปแบบนี้จะมีลักษณะตรงกันข้ามกับรูปแบบแรก โดยเน้นที่การบริหารแบบรวมศูนย์ และอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน กล่าวคือ องค์กรการใดองค์กรหนึ่งเป็นผู้นำเครือข่าย หรือมีอำนาจเพียงลำพัง การสั่งการและการดำเนินงานมีลักษณะแนวดิ่ง ความสัมพันธ์คล้ายคลึงกับเป็นผู้จัดซื้อและผู้จัดหาสินค้า และปฏิเสธไม่ได้ว่า องค์กรที่เป็นผู้นำเครือข่ายจะมีความพร้อมในเรื่องทรัพยากร เป็นผู้ควบคุมเงินทุนและงบประมาณจากภายนอก จนเรียกได้ว่า มีความชอบธรรมในการเล่นบทบาทผู้นำ

3) องค์กรบริหารเครือข่าย (Network Administrative Organization: NAO) คือ มีตัวแทนองค์กรหรือหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งทำหน้าที่ในการบริหารเครือข่าย แต่ขณะเดียวกันสมาชิกในเครือข่ายยังคงมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน รูปแบบการบริหารมีลักษณะรวมศูนย์เหมือนกับการบริหารเครือข่ายแบบมีองค์กรผู้นำ โดยมีตัวกลางของเครือข่ายเป็นผู้ประสานและขับเคลื่อนเครือข่ายให้เกิดความยั่งยืน ซึ่งในส่วนนี้แตกต่างจากเครือข่ายแบบมีองค์กรผู้นำที่มีเป้าหมายในการจัดการบริการร่วมกับสมาชิกเครือข่ายอื่น แต่รูปแบบขององค์กรบริหารเครือข่ายนี้ ให้ความสำคัญกับการบริหารเครือข่ายจากภายนอก

ขณะที่ Louis Meuleman (2008) ได้กล่าวถึง รูปแบบการอภิบาลเครือข่าย ซึ่งภาพรวมเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างภาครัฐ อันได้แก่ รัฐบาลและกลไกของภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมที่ต่างมีส่วนร่วม มีจุดมุ่งหมายที่จะแก้ปัญหาทางสังคม หรือการสร้างสรรค์โอกาสใหม่ ๆ ให้กับสังคม โดยมี 6 รูปแบบ ประกอบด้วย 1) รูปแบบอภิบาลการมีส่วนร่วม (participatory governance) คือ การที่ภาครัฐ เอกชน และภาคประชาสังคมเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย และการนำนโยบายไปปฏิบัติ 2) รูปแบบอภิบาลตัวกลาง (nodal governance) กล่าวคือ ภาครัฐ เอกชนร่วมมือประสานงาน โดยดำเนินการผ่านตัวกลาง หรือโหนดของเครือข่ายทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจ หรือองค์กรที่ไม่แสวงหาผลประโยชน์ 3) รูปแบบอภิบาลชุมชน (community governance) การที่คนในชุมชนจัดรูปแบบของชุมชนเอง และลงมือดำเนินกิจกรรมนั้นๆ ด้วยตนเอง 4) รูปแบบอภิบาลแบบปรึกษาหารือ (deliberative governance) หมายถึง คือ การให้สมาชิกเครือข่ายที่เป็นภาคประชาสังคมเป็นผู้ดำเนินกิจกรรม แก้ไขปัญหา ร่วมรับผิดชอบ โดยตั้งอยู่บนแนวคิดระบอบประชาธิปไตย แต่ไม่เชื่อมโยงหรือผูกกับภาครัฐ 5) รูปแบบอภิบาลสะท้อนหรือทบทวน (reflexive governance) คือ การศึกษาเรียนรู้สถานะแวดล้อมโดยรอบชุมชน อัตลักษณ์ รากเหง้า หรือวัฒนธรรมของตนเองในชุมชน แต่ไม่ได้ให้ความสนใจกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ปฏิบัติมากนัก และ 6) รูปแบบอภิบาลปรับตัว (adaptive governance) เป็นรูปแบบอภิบาลที่ออกแบบมาเพื่อรองรับสถานการณ์ หรือสามารถปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ต่างๆ ที่มีผลต่อเกษตรอินทรีย์ที่ไม่ได้คาดการณ์ไว้ล่วงหน้า (Louis Meuleman, 2008: 74)

อีกด้านหนึ่ง งานเขียน Governance without a state : Can it work? ของ Borzel and Risse (2010: 116) ได้นำเสนอรูปแบบระบบอภิบาลโดยรัฐ (governance by government) และระบบอภิบาลโดยปราศจากรัฐ (governance without government) ไว้ ซึ่งสาระสำคัญได้ชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างระบบอภิบาลโดยรัฐ และระบบอภิบาลโดยปราศจากรัฐ กล่าวคือ ระบบอภิบาลโดยรัฐระดับสูงสุด ภาครัฐจะเป็นผู้กำกับควบคุม วางกฎระเบียบ ข้อบังคับต่าง ๆ ในทุก ๆ ด้านเพียงฝ่ายเดียว ภาคเอกชน และส่วนอื่น ๆ ไม่ได้เข้ามาเกี่ยวข้อง ขณะที่ระบบอภิบาลโดยปราศจากรัฐ เน้นไปที่การอภิบาลโดยภาคเอกชน และภาคส่วนอื่น ๆ ที่ไม่ใช่รัฐ ทำให้สภาพการณ์สังคมที่เกิดขึ้นมีอิสระต่อกันอย่างมาก

นอกจากนั้น โรบิชอว์ (Robichau) ได้อธิบายถึงรูปแบบของระบบอภิบาล (mode of governance) หรือระบบย่อยของอภิบาล (sub-systems of the governing system) ซึ่งถือเป็นกลไกในการจัดสรรทรัพยากร โดยประกอบด้วย 3 รูปแบบ คือ (Robichau, 2011: 121-124)

(1) *แบบเครือข่าย (networks)* เป็นการพึ่งพาอาศัยระหว่างตัวแสดงภาคส่วนต่าง ๆ และไม่มีสายการบังคับบัญชา การสั่งการ และระเบียบแบบแผนจำนวนมาก

(2) *แบบการปกครองตามลำดับชั้น (hierarchy)* เป็นความสามารถในเชิงโครงสร้างของสถาบันหรือองค์กรที่มีการบังคับบัญชาตามลำดับชั้น

(3) *แบบตลาด (markets)* เป็นไปในลักษณะหุ้นส่วนระหว่างรัฐและเอกชน ที่มีการทำงานร่วมกัน และมีการทำสัญญาจ้าง เป็นต้น

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ระบบอภิบาลเป็นการบริหารที่รัฐไม่ใช่ศูนย์กลางของการบริหารเพียงลำพังอีกต่อไป แต่สังคมมีส่วนร่วมในการบริหาร ซึ่งประกอบด้วยหลากหลายภาคส่วน ทั้งรัฐ เอกชน และภาคประชาสังคม โดยมีรูปแบบระบบอภิบาลในลักษณะต่าง ๆ เช่น แบบเครือข่าย แบบการปกครองตามลำดับชั้น แบบตลาด แบบจัดการตนเอง และแบบร่วมมือกัน เป็นต้น ทั้งนี้แนวคิดทฤษฎีการจัดการภาครัฐแนวใหม่ และระบบอภิบาลถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการวิเคราะห์ในครั้งนี เพื่อหารูปแบบการจัดการผลิตผลเกษตรอินทรีย์ที่จะนำไปสู่การพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนต่อไป

ระบบอภิบาลกับการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ในประเทศไทย

คำว่า “การพึ่งพาตนเอง” Sanyapiwat and Petchmunee (1983: 78) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การพึ่งพาตนเองเป็นการพยายามรู้จักตนเอง พิจารณาตนเอง แล้วใช้ความรู้ความสามารถของตนเองเป็นลำดับแรก จากนั้นค่อยหาความช่วยเหลือจากผู้อื่นเมื่อจำเป็น ในอีกด้านหนึ่ง Thongyoo et al. (1987: 5) กล่าวถึง การพึ่งพาตนเองทางกายภาพไว้ว่า เป็นการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจและการปกครอง รวมถึงการจัดความสัมพันธ์ตามแบบแผนของตัวเอง ซึ่งเกี่ยวข้องกับการผลิตเพื่อการบริโภคเป็นสำคัญ โดยมีความสัมพันธ์กับส่วนที่สอง คือ การพึ่งตนเองทางวัฒนธรรม ความเชื่อ สติปัญญา และอำนาจการตัดสินใจ ส่วน Kaewthep and Kaewthep (1987: 4) กล่าวว่า การพึ่งพาตนเองมี 2 ส่วน คือ 1) การให้ความหมายในเชิงปัจเจกบุคคล การพึ่งพาตนเองหมายถึง กิจกรรมที่ดำเนินการโดยปัจเจก และครัวเรือน เพื่อบรรลุการมีหลักประกันของการดำรงชีพ ซึ่งการพัฒนาในระดับนี้ Chaiamporn (1987: 1-20) มองว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงจากสถานการณ์หนึ่งไปสู่สถานการณ์ที่ดีขึ้น ส่วนหนึ่งอาจเกิดจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม การปรับปรุงการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้สามารถสนองความต้องการในสังคม ปรับปรุงคุณภาพชีวิตของคนให้ดีขึ้น โดยความพยายามพึ่งพาตนเองนี้ ถือเป็นแนวทาง

และความหวังใหม่ในการพัฒนาประเทศ และ 2) การให้ความหมายในลักษณะของกลุ่ม การพึ่งตนเอง คือ สังคมที่มีการจัดระบบ เพื่อให้ประชาชนสามารถดำเนินการตอบสนองความต้องการของตนเอง ด้วยการพึ่งตนเองหรือร่วมมือกับผู้อื่นที่อยู่ในสถานการณ์เดียวกับตนเอง

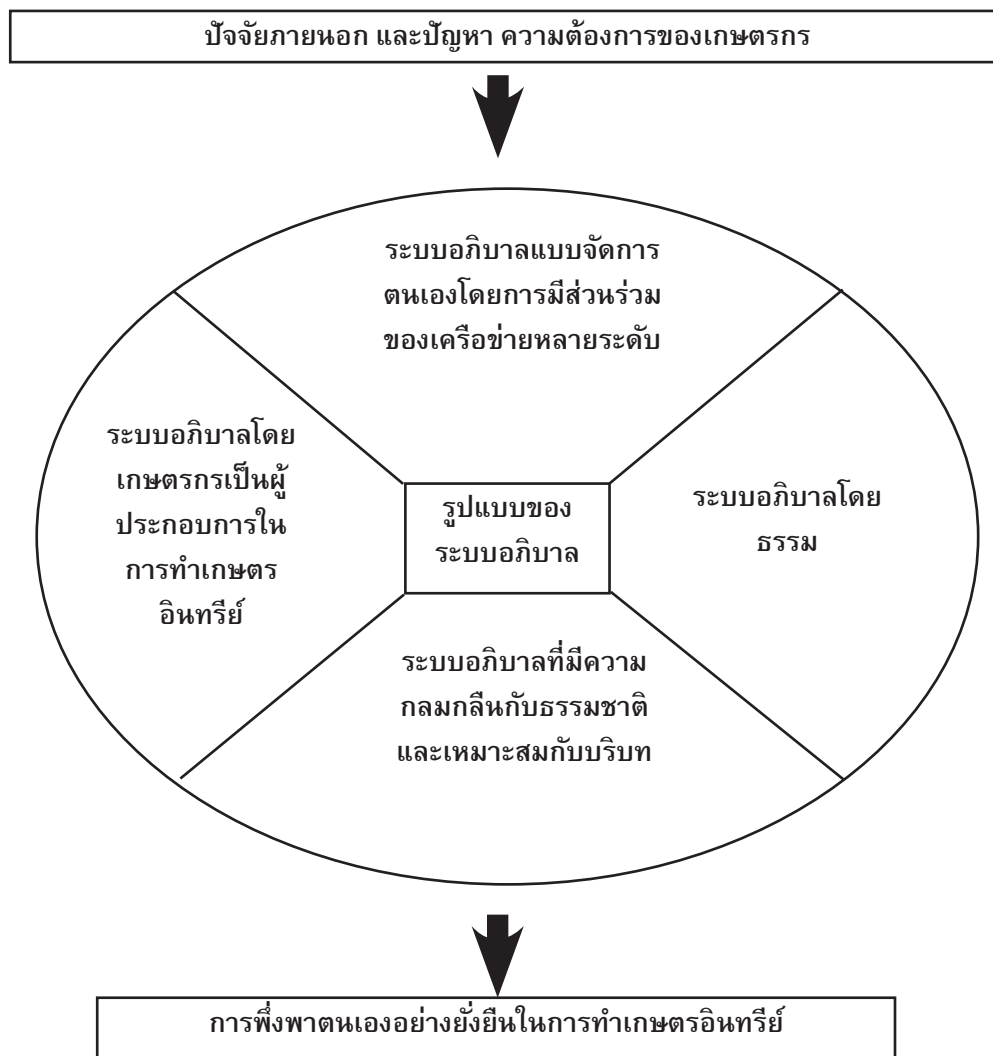
อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า การพึ่งพาตนเอง เป็นการพยายามรู้จักตนเอง พิจารณาตนเองแล้วใช้ความรู้ความสามารถของตนเอง เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองและคนในชุมชน ภายใต้ความเชื่อ วัฒนธรรม ทรัพยากรที่มีอยู่ และโครงสร้างทางสังคม เรียกว่า การพึ่งพาตนเองให้ความสำคัญกับคุณค่าและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งมีรากฐานมาจากแนวคิดมนุษยนิยม ที่มองว่า มนุษย์แต่ละคนต่างมีศักยภาพในตัวเองไม่ว่าจะคิด พูด หรือทำ อีกด้านหนึ่ง การพึ่งพาตนเอง คือ การรู้จักและเคารพในตนเอง ทำอะไรได้ด้วยตนเองและเป็นตัวของตนเอง เมื่อย้อนกลับไปมองอดีต การพึ่งตนเองจะเน้นที่การช่วยเหลือซึ่งกันและกันในระบบการผลิต มีการเชื่อมโยงกับค่านิยม ความเชื่อ วัฒนธรรม และประเพณีในแต่ละพื้นที่ ต่อมาเมื่อกระแสทุนนิยมเข้ามาส่งผลให้เกิดการพึ่งพาภายนอกเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ แต่ผลจากการพึ่งพาในลักษณะดังกล่าว ได้นำไปสู่ปัญหาของประเทศที่ยั่งยืนวันยังมีความยุ่งยากและสลับซับซ้อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกรมีชีวิตที่ยากจน เป็นหนี้เป็นสิน ฉะนั้น แนวคิดการพึ่งพาตนเองจึงเป็นวิถีทางหนึ่งที่สำคัญ อันจะนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนของชุมชนท้องถิ่น

ประเทศไทยมีชุมชน ท้องถิ่นหลาย ๆ แห่งที่พยายามฟื้นฟู หันกลับมาทำการเกษตรแบบอินทรีย์ โดยในบทความชิ้นนี้ ขอยกกรณีตัวอย่างกลุ่มเครือข่ายที่ประสบความสำเร็จ คือ สามพรานโมเดล โดยผู้เขียนได้ทำการวิจัยกรณีศึกษาดังกล่าว ในงานวิจัยเรื่องรูปแบบของระบบอบภิบาลในการจัดการผลิตผลเกษตรอินทรีย์เพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน ซึ่งวิธีการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ ใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษาจากเอกสาร ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง แนวคิดทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยรูปแบบการวิจัยเป็นแบบกรณีศึกษา พื้นที่ที่เลือกทำการศึกษาคือ เครือข่ายวิสาหกิจชุมชนเกษตรอินทรีย์ภาคตะวันตก และสามพรานโมเดล ส่วนหน่วยในการวิเคราะห์เป็นระดับบุคคล ประชากรจึงเป็นบุคคลที่เป็นผู้นำในการขับเคลื่อนกลุ่มเครือข่าย สมาชิก และภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ผู้บริโภค รวมถึงนักวิชาการ ใช้วิธีสุ่มกลุ่มตัวอย่างโดยไม่ใช้ทฤษฎีความน่าจะเป็น ใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง โดยมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งสิ้น 30 คน (Hunnak, 2017: 68) ผลการวิจัยส่วนหนึ่ง พบว่า จุดเด่นของเครือข่ายสามพรานโมเดล คือ ผู้ที่คิดริเริ่มเป็นเอกชน ไม่ว่าจะเป็นประธานกลุ่มเครือข่ายชุมชนต่าง ๆ ลงไปถ่ายทอดความรู้ให้ชาวบ้านมาทำเกษตรอินทรีย์ ประธานขอวิทยากรจากสถาบันการศึกษา ใช้พนักงานของสวนสามพรานเป็นที่ปฏิบัติการ พัฒนาผลิตภัณฑ์ และการตลาด เรียกว่า เอกชนเป็นผู้นำหลักตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ จนไปถึงปลายน้ำ จนนำไปสู่ความร่วมมือจากภาคส่วนอื่น ๆ เพิ่มมากขึ้น ทั้งภาครัฐ สถาบันการศึกษา ภาคประชาสังคม และชุมชนอย่างเข้มแข็ง ทำให้เกษตรกรที่ปลูกผลิตผลเกษตรอินทรีย์ในจังหวัดนครปฐมภายใต้กลุ่มวิสาหกิจชุมชน และกลุ่มอื่นๆ สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน โดยรูปแบบระบบอบภิบาลเป็นไปในลักษณะ 1) ระบบอบภิบาลการมีส่วนร่วม 2) ระบบอบภิบาลตัวกลาง 3) ระบบอบภิบาลชุมชน 4) ระบบอบภิบาลแบบปรึกษาหารือ และ 5) ระบบอบภิบาลปรับตัว

ในมุมมองกลับกัน ประสบปัญหาในการทำเกษตรอินทรีย์ ได้แก่ 1) การจัดการผลิตผลเกษตรอินทรีย์ของสามพรานโมเดลทั้งระบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผลิตได้รับผลกระทบจากการที่แปลงรอบข้าง หรืออาจเรียกว่า พื้นที่การเกษตรส่วนใหญ่ยังคงใช้สารเคมี 2) เกษตรกรไม่สามารถควบคุมราคาผลิตผลเกษตรอินทรีย์ได้ขึ้นอยู่กับกลไกการตลาด 3) ผู้ผลิตและผู้บริโภคขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องเกษตรอินทรีย์ 4) ทุนนิยม ระบบ

ตะวันตก คนต่างชาติและคนไทยบางส่วนที่เห็นประโยชน์ส่วนตนมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม เข้ามาทำลายระบบการเกษตรแบบดั้งเดิมของชุมชนเป็นเวลานาน 5) หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องยังไม่ได้สนับสนุนการทำเกษตรอินทรีย์อย่างจริงจัง และ 6) ปัญหาผลิตผลเกษตรอินทรีย์ที่ผลิตได้ไม่เพียงพอต่อความต้องการของตลาด เป็นต้น (Hunnak, 2017: 93-99)

จากปัญหาต่าง ๆ และภาพรวมเกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ข้างต้น เกษตรอินทรีย์ที่จะเป็นทางเลือก ทางรอดของเกษตรกรไทย ควรมีรูปแบบของระบบอภิบาลในการจัดการผลิตผลเกษตรอินทรีย์ ประกอบด้วย 1) ระบบอภิบาลแบบจัดการตนเองโดยการมีส่วนร่วมของเครือข่ายหลายระดับ 2) ระบบอภิบาลโดยธรรมชาติ 3) ระบบอภิบาลที่มีความกลมกลืนกับธรรมชาติ และเหมาะสมกับบริบทของชุมชน ท้องถิ่น รวมถึง 4) ระบบอภิบาลโดยเกษตรกรเป็นผู้ประกอบการในการทำเกษตรอินทรีย์ ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 รูปแบบของระบบอภิบาลในการจัดการผลิตผลเกษตรอินทรีย์เพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน (Hunnak, 2017: 114)

จากภาพข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า การจัดการผลิตผลเกษตรอินทรีย์ขึ้นอยู่กับปัจจัยภายนอกทั้งหลาย เช่น การเปิดประชาคมอาเซียน การให้ความสำคัญและหาช่องทางทางการตลาดจากประเทศเพื่อนบ้าน กระแสรักสุขภาพของคนทั่วโลก นโยบาย และโครงการต่าง ๆ ที่ส่งเสริมเรื่องเกษตรอินทรีย์ รวมถึงอิทธิพลของแนวคิดทุนนิยม ตลอดจนกระแสโลกาภิวัตน์ ความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยี และนวัตกรรมสมัยใหม่ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ส่งผลกระทบทั้งในแง่บวกและแง่ลบต่อการจัดการผลิตผลเกษตรอินทรีย์ทั้งสิ้น ในขณะเดียวกันภาพสะท้อนที่ส่งผลต่อทิศทางการพัฒนา และความยั่งยืนของเรื่องเกษตรอินทรีย์ คือ ความต้องการ ปัญหาต่างๆ ของเกษตรกรที่นับวันจะมีความสลับซับซ้อนยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ จากเดิมที่เกษตรกรใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย เน้นภูมิปัญญา วัฒนธรรม ประเพณี ค่านิยม ความเชื่อที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์ ความภาคภูมิใจ และจุดแข็งที่ประเทศไทยเรามี แต่หลังจากที่กระแสแนวคิดทุนนิยมเข้ามา ทำให้เราหลงใหล ยึดติดอยู่กับความสะดวกสบาย ต้องการฉกฉวยเอาผลประโยชน์ให้ได้มากที่สุด เน้นในเชิงปริมาณ จนเราลืมคุณค่าของสิ่งที่ตั้งมามีอัตลักษณ์ที่ต่างต่างไป เลือนหายไป แม้แต่การทำเกษตรก็ตาม หันไปปลูกพืชเชิงเดี่ยว ใช้สารเคมีและสิ่งแปลกปลอมทั้งหลายโดยเชื่อว่าจะทำให้ผลผลิตออกมาสวย มีจำนวนมาก มีการเปลี่ยนแปลงพันธุกรรมพืชและสัตว์ เป็นต้น จึงนำไปสู่ผลในแง่ลบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มนุษย์ และสัตว์ จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ได้พบแนวทาง หรือรูปแบบของระบบอภิบาลในการจัดการผลิตผลเกษตรอินทรีย์เพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน 4 รูปแบบ ซึ่งมีสาระสำคัญและรายละเอียด ดังนี้

1) ระบบอภิบาลแบบจัดการตนเองโดยการมีส่วนร่วมของเครือข่ายหลายระดับ ให้ชุมชน ท้องถิ่นนั้น ๆ จัดการกันเอง จัดการตนเอง ร่วมรับรู้ปัญหา ร่วมเสนอความต้องการ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมรับผิดชอบ ร่วมรับผลประโยชน์ ร่วมแก้ไขปัญหา ร่วมตรวจสอบและประเมินผล เรียกได้ว่า ต้องสร้างให้เกษตรกรกลายเป็นพลเมืองผู้ตื่นรู้ มีพลัง และลุกขึ้นมาจัดการตนเอง โดยไม่รอความหวังจากภาครัฐเหมือนแต่ก่อน (Hunnak, 2016: 74) เพราะจากกรณีศึกษาทั้งสองเครือข่ายที่ทำการศึกษาในครั้งนี้ ได้ชี้ให้เห็นแล้วว่า การจัดการตนเองของชุมชน ท้องถิ่นทั้งระบบในทุก ๆ กระบวนการถือว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นมากที่จะสร้างความยั่งยืนในอนาคต ในขณะเดียวกันก็อาศัยความร่วมมือของเครือข่ายภาคส่วนต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นรัฐ เอกชน และภาคประชาสังคมหลากหลายหน่วยงาน และหลากหลายระดับ เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งในการดำเนินงาน ดังที่ Kooiman (2003) มองว่า ความสามารถของสังคมที่จะริเริ่มจัดการตนเองอย่างมีอิสระ (autonomously) เป็นสิ่งสำคัญ เสมือนเป็นพลเมืองที่ตื่นรู้ ไม่นิ่งเฉย เพื่อนำไปสู่การตอบสนองความต้องการและแก้ไขปัญหาที่กลุ่มตนเองเผชิญอยู่ ขณะเดียวกัน ชี้ให้เห็นว่า แนวโน้มการบริหารงานของรัฐได้ลดการควบคุม ดูแล สั่งการอย่างเคร่งครัด โดยลดการใช้กฎหมาย ระเบียบต่าง ๆ กล่าวคือ รัฐเปลี่ยนผันตนเองไปเป็นผู้สนับสนุน นำทาง และดูแลอยู่ห่างๆ นอกจากนั้นเน้นความร่วมมือกัน มีการประสานงาน การสื่อสารระหว่างตัวแสดง หรือร่วมกันดำเนินงาน โดยไม่อาศัยความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจ

2) ระบบอภิบาลโดยธรรม ความเป็นธรรม ความดีงาม ความซื่อสัตย์ จริงจัง ใส่ใจ ความยึดมั่นในอุดมการณ์ ถือเป็นสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งเช่นเดียวกัน ที่จะนำไปสู่ความยั่งยืน ความต่อเนื่อง และได้รับความเชื่อถือ ศรัทธาจากผู้บริโภค และภาคส่วนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ระบบอภิบาลโดยธรรมเป็นสิ่งที่ต้องมีทั้งในตัวผู้นำ กลุ่มเครือข่าย และสมาชิกทุก ๆ คน ตั้งแต่กระบวนการปลูก ปัจจัยการผลิต การดูแล รักษา การเก็บเกี่ยว การพัฒนาแปรรูปผลิตภัณฑ์ การขนส่ง ช่องทางการตลาด และผู้บริโภค ดังที่ Rhodes (1996) ได้ให้คำนิยามของคำว่า governance ไว้ประการหนึ่ง คือ ธรรมภิบาล ซึ่งเป็นหลักการที่เน้นในเรื่องคุณธรรม นิติธรรม ความ

โปร่งใส ความมีส่วนร่วม ความรับผิดชอบ และความคุ้มค่า

3) ระบบอภิบาลที่มีความกลมกลืนกับธรรมชาติ และเหมาะสมกับบริบทของชุมชน ท้องถิ่น ความเป็นธรรมชาติ ความเป็นธรรมคา ไม่ปรุงแต่ง ไม่แปลกปลอม และสอดคล้องกับสภาพบริบท และอัตลักษณ์ ภูมิปัญญา ประเพณี วัฒนธรรมของชุมชน ท้องถิ่นนั้น ๆ ถือว่าเป็นการจัดการผลิตผลเกษตรอินทรีย์ เพื่อให้เกิดการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนที่แท้จริง เมื่อไหร่ก็ตามที่นำของผิดธรรมชาติ นำความไม่ธรรมดา นำความแปลกปลอมเข้ามา เมื่อนั้นจะทำให้ชุมชน ท้องถิ่นเกิดความหายนะ รากเหง้าทั้งหลาย วิธีการทำเกษตรอินทรีย์ที่ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงก็จะจางหายไป ดังนั้น ไม่ว่ากระแสโลกาภิวัตน์ และทุนนิยมจะเจริญก้าวหน้า และมีอิทธิพลมากมายเพียงไรก็ตาม เกษตรกรควรยึดถือ ยึดมั่นกับการดำเนินวิถีการเกษตรที่ผสมกลมกลืนกับธรรมชาติ ไม่ทำลายธรรมชาติ และเหมาะสมกับบริบทของชุมชน ท้องถิ่น ดังที่ Thongyoo et al. (1987) กล่าวไว้ว่า การพึ่งพาตนเองเน้นการจัดการความสัมพันธ์ตามแบบแผนของตัวเอง ต้องสัมพันธ์ เชื่อมโยงกับบริบท วัฒนธรรม และความเชื่อของชุมชน ท้องถิ่นนั้น

4) ระบบอภิบาลโดยเกษตรกรเป็นผู้ประกอบการในการทำเกษตรอินทรีย์ คำว่า “การพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน” แสดงให้เห็นว่า ภาพลักษณ์ของเกษตรกรต้องเป็นพลเมืองผู้ตื่นรู้ ก้าวทันสถานการณ์ทั้งภายในและภายนอกประเทศ สามารถคาดการณ์แนวโน้มที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรได้ และมีความสามารถในการปรับตัว ยืดหยุ่น รวมถึงมีศักยภาพในการจัดการผลิตผลเกษตรอินทรีย์ทั้งระบบ ซึ่งรูปแบบระบบอภิบาลหนึ่งที่จะนำไปสู่การพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน คือ การสร้างเกษตรกรให้เป็นผู้ประกอบการในการทำเกษตรอินทรีย์ มีความรู้ความสามารถทั้งในด้านการพัฒนาสินค้า การตลาด การผลิต การจัดส่ง แผนธุรกิจ การเงิน การบัญชี การบุคคล กฎหมายในประเทศและระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการจัดการเกี่ยวกับการส่งออกสินค้าไปตลาดต่างประเทศ ตลอดจนเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ดังที่ Pollitt (1993) มองว่า การจัดการที่นำไปสู่ประสิทธิภาพและประสิทธิผลจำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีที่มีความก้าวหน้า ใช้แรงงานที่มีคุณภาพ มีความรู้ความสามารถ และมีการใช้ผู้จัดการมืออาชีพ รวมถึงมีความเป็นอิสระในการจัดการ

นอกจากนั้น ต้อง 1) มีการให้ความรู้แก่ผู้ผลิตและผู้บริโภค 2) ครอบครัวยุคใหม่ ชุมชน สังคมต้องร่วมมือกันปลูกฝังให้เยาวชนรัก ห่วงแหน เห็นคุณค่าของอัตลักษณ์ วิถีสังคมไทยตั้งแต่ดั้งเดิมที่เป็นสังคมเกษตร เพื่อให้เยาวชนเหล่านั้นหันมาทำเกษตรอินทรีย์ 3) ควรมีการพัฒนากระบวนการโลจิสติกส์ กล่าวคือ การขนส่งสินค้าเกษตรอินทรีย์ ทำอย่างไรเมื่อเก็บผลผลิตมาแล้ว สามารถที่จะยืดอายุผลผลิตให้ยาวนานขึ้น หรือไปถึงผู้บริโภคแล้วบอบช้ำ เสียหายน้อยที่สุด ซึ่งโลจิสติกส์เกี่ยวข้องกับการผสมผสานของข้อมูล การขนส่ง การบริหารวัสดุคงคลัง การจัดการวัตถุดิบ การบรรจุหีบห่อ และถือเป็นช่องทางหนึ่งของห่วงโซ่อุปทานที่เพิ่มมูลค่าของการใช้ประโยชน์ของเวลาและสถานที่ สามารถลดค่าใช้จ่าย ลดระยะเวลาในการขนส่ง ลดปัญหาต่าง ๆ โดยใช้ต้นทุนน้อยที่สุด 4) รัฐ และภาคส่วนที่เกี่ยวข้องควรจัดสรรที่ดินทำกินให้แก่คนยากจน และเกษตรกรทั่วไปได้ทำเกษตรอินทรีย์เพื่อความยั่งยืนของอาชีพเกษตรกรรม และคุณภาพชีวิต รายได้ที่สูงขึ้นของเกษตรกร และ 5) นโยบายของรัฐที่เกี่ยวข้องกับเกษตรอินทรีย์ต้องนำไปสู่การปฏิบัติจริง เนื่องจากปัญหา ณ ปัจจุบัน คือ ร่างเป็นตัวหนังสือ แต่ไม่ได้นำมาปฏิบัติจริง เมื่อภาคส่วนทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นรัฐ เอกชน และภาคประชาสังคมร่วมมือกันดำเนินการอย่างจริงจัง ย่อมก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน รวมถึง 6) รัฐควรสร้างคุณค่าจากการที่ประเทศไทยเป็นครัวของโลก และจุดเด่นของประเทศไทยมีอีกหลายประการ เช่น คนไทยมีจิตใจดี โอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ยิ้มง่าย และมีประเพณี วัฒนธรรมอันดีงาม ประกอบกับมีทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์

และสวยงาม ดังนั้น เครือข่ายภาคส่วนต่างๆ ควรร่วมมือกันพัฒนาให้ชุมชน ท้องถิ่นเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรอินทรีย์ เพื่อสร้างรายได้ และความมั่นคงของเศรษฐกิจระดับฐานรากให้เข้มแข็ง

บทสรุป

ประเทศไทยโชคดีที่มีผู้อาวุโสน้ำที่อุดมสมบูรณ์ มีความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เรียกได้ว่า “มีทรัพยากรในดิน สินในน้ำ” อาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักที่อยู่คู่คนไทยมาช้านาน วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ และวิถีชีวิต อัตลักษณ์ความเป็นไทยล้วนเชื่อมโยงกับการทำเกษตร เรามีภูมิปัญญาท้องถิ่น และวิถีการทำเกษตรที่ไม่เป็นพิษเป็นภัย สามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างสมดุล เกื้อกูลซึ่งกันและกัน ต่อมาด้วยระบบแนวคิดแบบทุนนิยม กระแสโลกาภิวัตน์ การทำให้ทันสมัย (modernization) ได้นำไปสู่ความ สลับซับซ้อนของปัญหาและความต้องการต่าง ๆ ของมนุษย์ มีการใช้สารเคมีในการเกษตรมากขึ้น ปลุกพืช เชิงเดี่ยว และการตัดแปลงพันธุกรรม เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นอันตรายต่อผู้ผลิตและผู้บริโภค ขาดความสมดุลและความหลากหลายทางชีวภาพ รวมถึงวิถีชีวิต ความเชื่อ ค่านิยมในการทำการเกษตรแบบดั้งเดิมสูญหายไป

เกษตรอินทรีย์นับเป็นทางเลือก ทางรอด ที่จะนำไปสู่การพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน ซึ่งรูปแบบของระบบ อภิบาลในการจัดการผลิตผลเกษตรอินทรีย์เพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน ประกอบด้วย 1) ระบบอภิบาล แบบจัดการตนเองโดยการมีส่วนร่วมของเครือข่ายหลายระดับ 2) ระบบอภิบาลโดยธรรม 3) ระบบอภิบาลที่มีความกลมกลืนกับธรรมชาติ และเหมาะสมกับบริบทของชุมชน ท้องถิ่น รวมถึง 4) ระบบอภิบาลโดยเกษตรกร เป็นผู้ประกอบการในการทำเกษตรอินทรีย์

นอกจากนั้น ข้อเสนอแนะที่สำคัญประการหนึ่งในการจัดการผลิตผลเกษตรอินทรีย์เพื่อให้เกิดการพึ่งพา ตนเองอย่างยั่งยืน คือ รัฐควรสร้างคุณค่าจากการที่ประเทศไทยเป็นครัวของโลก และจุดเด่นของประเทศไทย มีอีกหลายประการ เช่น คนไทยมีจิตใจดี โอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ยิ้มง่าย และมีประเพณี วัฒนธรรม อันดีงาม ประกอบกับมีทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ และสวยงาม รวมถึงมีที่ตั้งของประเทศ ที่ดีเลิศ มีการคมนาคมขนส่งที่สะดวกสบาย ตลอดจนมีนักท่องเที่ยวเข้ามาในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก ในแต่ละปี ดังนั้น เครือข่ายภาคส่วนต่างๆ ควรร่วมมือกันพัฒนาให้ชุมชน ท้องถิ่นเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร อินทรีย์ เช่น ประยุกต์ให้เป็นบูติก กล่าวคือ ทำไม่ต้องใหญ่มาก พอประมาณ แต่ขายได้ราคา เพราะเน้นคุณภาพ อาศัยความพิถีพิถัน ใส่ใจรายละเอียด ให้ชุมชน ท้องถิ่นได้จัดการตนเองในทุกกระบวนการ โดยมีเครือข่าย ภาคส่วนอื่นที่มีความเชี่ยวชาญเข้ามาช่วยส่งเสริม สนับสนุน ซึ่งอาจรวมตัวในรูปของวิสาหกิจชุมชน สหกรณ์ และกลุ่มต่างๆ ตามบริบทของแต่ละพื้นที่ ซึ่งแนวทางดังกล่าวเสมือนเป็นการนำจุดเด่นที่ได้กล่าวมาข้างต้นมา สร้างให้เกิดมูลค่า เพื่อสร้างรายได้ และความมั่นคงของเศรษฐกิจระดับฐานรากให้เข้มแข็ง อันจะนำไปสู่การ พึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนของชุมชน ท้องถิ่น

References

- Borzel, T. A. and Rise, T. (2010). Governance without a state: Can it work?. **Regulation & Governance**, 4: 113-134.
- Chaiamporn, Supanee. (1987). **Development of self-reliant measurement tool (การพัฒนาเครื่องมือวัดความพยายามพึ่งตนเอง)**. Academic documents (social science) 25th February 3-5, 1987. Bangkok: Faculty of Social Sciences, Kasetsart University.
- Hunnak, Chompoonuch. (2016). Governance without Government (ระบอบภิบาลโดยปราศจากรัฐ). **Interdisciplinary Studies Journal Mahidol University**, 16(2): 53-76.
- _____. (2017). **Patterns of Governance in Organic Agricultural Products Management for Sustainable Self-Reliance (รูปแบบของระบอบภิบาลในการจัดการผลิตผลเกษตรอินทรีย์เพื่อการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน)**. Nakhon Pathom: College of Innovation Management, Rajamangala University of Technology Rattanakosin.
- Kaewthep, Karnjana. and Kaewthep, Kanoksak. (1987). **Self-reliance Potential in Countryside Development (การพึ่งตนเอง ศักยภาพในการพัฒนาชนบท)**. Bangkok: Rung Rueang San Printing.
- Kasetsart University. (1996). **Royal Academy of Arts (สรรพศิลปศาสตราธิราช)**. [Online]. Retrieved January 2, 2018 from <https://web.ku.ac.th/king72/2539/menu.htm>
- Kooiman, J. (2003). **Governing as Governance**. London: Sage Publications.
- Louis, M. (2008). **Public Management and the Metagovernance of Hierachy Network and Markets: The Feasibility of Designing Style Combinations**. A Spring Company: Physicn-Verlag.
- Office of The National Economic and Social Development Board. (2016). **Economic and Social Development Plan (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ)**. [Online]. Retrieved January 2, 2018. from <http://www.nesdb.go.th/Default.aspx?tabid=62>
- Provan, K.G., and Kenis, P. (2007). Modes of Network Governance : Structure, Management, and Effectiveness. **Journal of Public Administration Research and Theory**, 18(2): 229-252.
- Rhodes, R.A.W. (1996). The New Governance : Governing without Government. **Political Studies**, 44(4): 652-667.
- _____. (1997). **Understanding Governance, Policy Networks, Governance, Reflexivity and Accountability**. Berkshire: Open University Press.
- Robichau, R.W. (2011). The Mosaic of Governance : Creating a Picture with Definitions, Theories, and Debates. **The Policy Studies Journal**, 39(S1): 113-131.
- Roiseland, A. (2011). Understanding Local Governance : Institutional Forms of Collaboration. **Public Administration**, 89(3): 879-893.

- Sanyapiwat, Sanya. and Petchmunee, Supatra. (1983). **The Role of The Press Affect to Living of People in Bangkok** (บทบาทของสื่อมวลชนที่มีต่อการดำรงชีวิตของประชาชนในกรุงเทพมหานคร). Bangkok: Faculty of Political Science Chulalongkorn University.
- Thongpan, Sopin. (1993). **Thailand Agricultural Policy (นโยบายเกษตรไทย)** (2nd ed). Nonthaburi: Lertchai Printing.
- Thongyoo, Apichart., et al. (1987). **Institute of Housing with Self-reliance (สถาบันหมู่บ้านกับการพึ่งตนเอง)**. Bangkok: Pridi Banomyong Institute.